

**МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

ДИПЛОМНА РОБОТА

магістра

**на тему «Формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових
класів у взаємодії школи і сім'ї»**

Виконана студенткою 2 курсу ПО – 2м
Спеціальності
8.010101 «Початкова освіта»
Келемен Ндією Михайлівною
Керівник: к.п.н., доц. Горват М.В.
Рецензент к.п.н., доц. Бартош О.П.

м. Мукачево – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП		5
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО ДОЦІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	10
	1.1. Психолого-педагогічна сутність поведінки особистості	10
	1.2. Психолого-педагогічні дослідження ормування екологічно доцільної поведінки школярів	22
	1.3. Формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів у шкільній практиці	35
РОЗДІЛ 2	ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО ДОЦІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	55
	2.1. Принципи технології та етапи формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів	55
	2.2. Використання комплексу пізнавально-емоційних завдань та екологічних ігор для формування поведінкових дій і вчинків учнів початкових класів у взаємодії школи та сім'ї	66
	2.4. Організація та результати дослідно-експериментальної роботи	82
ВИСНОВКИ		94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		96
ДОДАТОК		102

ВСТУП

Діяльність людини, як основна перетворююча сила, призвела до глобальної екологічної кризи. Внаслідок змін, які відбуваються у соціальному, політичному, духовному та економічному житті суспільства, загострилася потреба в особистості, здатній свідомо та активно визначати спосіб свого життя, відповідати за свої дії та вчинки. За таких умов запобігання забрудненню навколишнього середовища, рішуча відмова від стихійного впливу на нього – це насамперед моральна проблема, вирішення якої потребує достатнього рівня екологічної культури.

Стратегія виходу з екологічної кризи, гармонізації взаємодії людства і природи запропонована у програмі дій «Порядок денний на XXI століття», прийнятій на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992). У цьому і наступних документах наголошується, що пріоритетним напрямом діяльності навчальних закладів має бути виховання ціннісного ставлення до природи, розвиток уміння приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища.

Особливе місце в системі неперервної екологічної освіти належить початковій школі. Саме цей період у житті дітей сприятливий для усвідомлення себе невід'ємною часткою природи, своєї ролі та значущості в збереженні її цілісності.

У Концепції екологічної освіти України, Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті, Державному стандарті початкової загальної освіти одним із завдань загальноосвітнього навчального закладу I ступеня визначено набуття елементарних знань про природу та взаємозв'язки у ній, розвиток емоційно-ціннісного ставлення до природи, формування навичок екологічно доцільної поведінки. Формування такої поведінки, досвіду природоохоронної діяльності неможливе без усвідомлення власної причетності молодших школярів до забруднення довкілля і формування відповідальності за його збереження.

Теоретичним та практичним аспектам екологічного виховання у шкільному та позашкільному навчально-виховному процесі надається значна

увага. Наукові підходи до екологічного виховання в сучасних умовах розроблені в дослідженнях А.Н. Захлебного, І.Д. Зверева, І.Т. Суравегіної, Н.В. Лисенко, Л.П. Симонова, З.П. Плохій визначили методологічні та теоретичні засади екологічного виховання дітей дошкільного та молодшого віку. Науковці та практики звертають увагу на те, що в роботі дитячого садка і школи відсутня система навчання і виховання, яка б забезпечувала єдність і неперервність розвитку особистості на цих вікових етапах (В.Г. Кузь, Л.В. Іщенко, Д.І. Струннікова та інш.).

Ряд сучасних наукових досліджень присвячено формуванню екологічної культури молодших школярів у процесі вивчення природознавчих предметів, на основі міжпредметних зв'язків, у позаурочний час (С.А. Карпеев, Є.Д. Макаров, Л.А. Чистякова, Л.В. Шаповал, О.В. Яковлева), екологічної грамотності молодших школярів (Д.І. Мельник), екологічної культури учнів основної школи у процесі вивчення інтегративного курсу «Навколишній світ» (О.В. Король), курсу екології (С.Г. Лебідь), засобами ігрової діяльності (О.Л. Пруцакова).

Формуванню відповідальної поведінки, самоконтролю і саморегуляції поведінки учнів, вихованню моральної свідомості і поведінки особистості, прогнозуванню моральної поведінки присвячені дослідження М.І. Боришевського, В.Є. Гуріна, Л.В. Долинської, Т.В. Кириченко, В.М. Піскуна, М.В. Савчина, І.В. Сингаївської.

Психологічним підґрунтям формування екологічно доцільної поведінки є роботи К.О. Абульханової-Славської, І.Д. Беха, Ю.Б. Гіппенрейтер, О.М. Леонтьєва, А.В. Петровського, С.Л. Рубінштейна та інших, у яких обґрунтовується, що основою поведінки є вчинки, у яких формуються й виявляються позиція та моральні переконання особистості. Розглядаючи поведінку як системне утворення, вчені виділяють потребнісно-мотиваційний, операціональний, інформаційний, регуляторний компоненти.

У працях Б.Г. Ананьєва, І.Д. Беха, Л.І. Божович, Л.С. Виготського, В.В. Давидова, І.А. Зимньої, Г.С. Костюка, О.К. Маркової, А.В. Петровського, Н.Ф. Тализіної, Д.Б. Ельконіна визначається, що молодший шкільний вік

сприятливий для формування екологічно доцільної поведінки, оскільки у цьому віці відбуваються значні зміни у всій психічній сфері дитини. Протягом усього молодшого шкільного віку дитина навчається керувати своєю поведінкою, протіканням психічних процесів. Поведінка молодшого школяра психологічно обумовлена вибором, залежить від оцінки своєї і чужої поведінки, наявності практичних навичок поведінки. Серед основних умов, які забезпечують формування самоконтролю поведінки молодших школярів, є формування навичок моральної поведінки і мотиваційної сторони самоконтролю; прогнозування моральної поведінки є центральним компонентом у структурі моральної саморегуляції поведінки молодших школярів. Участь у різних видах екологічної діяльності молодшого школяра – навчальної, ігрової, трудової – сприяє формуванню вмінь та навичок екологічно доцільної поведінки, відпрацюванню поведінкових стереотипів.

Враховуючи сутність процесу формування екологічно доцільної поведінки особистості, екологічно доцільну поведінку молодшого школяра розглядаємо як дії і вчинки у довкіллі, що безпосередньо пов'язані із задоволенням його життєвих потреб у взаємодії з довкіллям, без порушення екологічної рівноваги та гармонійного розвитку особистості і природи, як рівнозначних цінностей.

Дослідження стану проблеми у шкільній практиці свідчить, що у молодших школярів є необхідні передумови формування екологічно доцільної поведінки. Однак з'ясовано, що чимало школярів у виборі дій і вчинків у природі керуються, переважно, емоційними імпульсами, прагматичними інтересами, мотивами наслідування і самоствердження, а не раціональними цілями, пізнавальними та естетичними потребами, гуманістичними і природоохоронними мотивами. Більшість учнів намагаються дотримуватися правил поведінки в природі лише за умови контролю з боку дорослих, за пропозицією дорослих беруть участь у заходах, присвячених екологічним проблемам. Крім того, має місце невідповідність між екологічними знаннями учнів та поведінкою у природі, що свідчить про відсутність переконань та обумовлено особливостями суб'єктивного ставлення до природи. Переважна

більшість вчителів використовують вербальні методи впливу, і лише супроводжують розповідь, бесіду, читання художньої літератури показом ілюстративного матеріалу екологічного спрямування. Вчителі значно менше використовують практичні методи роботи у природі, лабораторні дослідження, екскурсії в природу. Батьки майже не залучаються до екологічного виховання учнів, що порушує цілісність системи виховання особистості.

Незважаючи на чималий науковий доробок з проблеми формування екологічної культури учнів, що певною мірою стосується і процесу формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів, вироблення зазначеної характеристики не було предметом спеціального дослідження. Враховуючи актуальність проблеми, її недостатню розробленість в теорії і практиці початкової школи, протиріччя між потенційними можливостями молодших школярів щодо формування екологічно доцільної поведінки і станом виховної практики, відсутність науково-обґрунтованої технології формування зазначеної характеристики особистості, було визначено тему дисертаційного дослідження: **«Формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів у взаємодії школи і сім'ї»**.

Об'єкт дослідження – екологічне виховання учнів початкової школи.

Предмет дослідження – технологія формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів у взаємодії школи і сім'ї.

Мета дослідження: науково обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити технологію формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів.

Відповідно до мети дослідження визначено **завдання дослідження:**

- з'ясувати сучасний стан досліджуваної проблеми у теорії та шкільній практиці;

- визначити сутність поняття «екологічно доцільна поведінка», критерії та показники сформованості відповідної характеристики молодших школярів;

- підібрати та експериментально перевірити методи формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів.

Для досягнення мети та реалізації завдань застосовувалися такі **методи дослідження**: теоретичні: аналіз філософської, психолого-педагогічної і методичної літератури з проблеми дослідження; вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, порівняльний аналіз, за допомогою яких з'ясовано стан досліджуваної проблеми у педагогічної теорії; емпіричні: методи педагогічної та психологічної діагностики (анкетування батьків, спостереження, бесіда, педагогічний експеримент), якісний аналіз результатів експерименту, методи математичної обробки одержаних результатів дослідження, за допомогою яких здобуто об'єктивні відомості про стан сформованості екологічно доцільної поведінки молодших школярів, а також здійснювалася оцінка результативності дослідження.

Поєднання теоретичних та емпіричних методів дало змогу обґрунтувати критерії та показники методики вивчення сформованості екологічно доцільної поведінки, виділити типи поведінки молодших школярів у природі.

Експериментальна база дослідження. Педагогічний експеримент здійснювався протягом 2018-2019 років на базі Ркосівської ЗОШ І-ІІІ ст. Експериментом було охоплено 60 молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів визначають: комплекс пізнавально-емоційних завдань та екологічних ігор.

Апробація результатів дослідження здійснювались у процесі обговорення на **ІІІ Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції».**

Публікації. Результати дослідження викладено у 1 публікації. «Система формування екологічної культури у початкових класах»

Структура магістерської роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних, додатків. Дослідження містить 10 таблиць, 3 рисунки. Загальний обсяг складає 105 сторінок, основний зміст викладено на 94 сторінках.

ВИСНОВКИ

Актуальність проблеми формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів обумовлена кризовою екологічною ситуацією та низьким рівнем культури суспільства, наявністю байдужого та руйнівного ставлення до природи у значної частини учнів початкової школи, недостатнім висвітленням проблеми у науково-педагогічній літературі.

Аналіз теоретичних джерел та вивчення практичної роботи з проблем екологічного виховання учнів засвідчує, що нормативним регулятивом гармонійної взаємодії школярів з природою виступає екологічна культура природоцентричного типу, яка виявляється в екологічно доцільному характері дій учнів у природі; практична участь школярів у навчальній, позакласній, позашкільній природоохоронній діяльності сприяє формуванню екологічної культури учнів.

На основі теоретичного аналізу процесу формування поведінки встановлено, що структуру поведінки особистості визначає логічна єдність таких психологічних утворень: потреб і мотивів, актуального і потенційного інформаційного забезпечення особистості, регулятивних процесів, умінь та навичок.

Спираючись на філософське та психолого-педагогічне розуміння сутності поведінки, екологічно доцільну поведінку молодших школярів розглядаємо як дії і вчинки у довкіллі, що безпосередньо пов'язані із задоволенням їх життєвих потреб у взаємодії з довкіллям без порушення екологічної рівноваги та гармонійного розвитку особистості і природи як рівнозначних цінностей.

Визначено критерії сформованості екологічно доцільної поведінки молодших школярів: унормованість, спрямованість, активність. Критерії екологічно доцільної поведінки молодших школярів конкретизуються показниками. Це відповідні і доступні учням цього віку знання про норми та правила поведінки в навколишньому середовищі, людину як частину природи, причинно-наслідкові зв'язки у природі, необхідність збереження природи; оцінка самими учнями дій та вчинків у природі інших і своїх власних; емоційно-ціннісне ставлення до природи, що виявляється у творчих, пізнавальних,

естетичних потребах взаємодії з природою як рівнозначною цінністю, гуманістичних мотивах і цілях екологічної діяльності, сформованості внутрішніх регуляторів екологічно доцільної поведінки; усвідомлення відповідальності за результати своєї поведінки в природі; дії та вчинки щодо збереження, раціонального використання та примноження природи, навички і звички практичної природоохоронної діяльності. На основі теоретичного дослідження та експериментальних даних визначено також рівні сформованості кожного показника: низький, достатній, середній, високий.

Обґрунтовано особистісно-орієнтовані технології формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів. Запропонована технологія ґрунтується на принципах екологічного виховання та засадах особистісно орієнтованих технологій виховання. Принципи технології формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів обумовлюються сутністю цієї поведінки та особливостями формування у молодших школярів. Теоретично обґрунтовано та експериментально доведено доцільність поетапного впровадження означеної технології. А саме: процес формування екологічно доцільної поведінки молодших школярів розпочинати впровадженням комплексу пізнавально-емоційних завдань та екологічних ігор у всі навчальні дисципліни на міжпредметній основі та у позаурочній діяльності.

Можемо зробити висновки, що екологічно доцільний тип поведінки переважає в експериментальному (ЕК) класі (23,3%), природобезпечний тип поведінки високий (50%), нейтральний тип поведінки вище в контрольному класі у порівнянні з експериментальним (ЕК – 16,7%, КК – 30%), руйнівний тип поведінки вище в контрольному класі (КК): ЕК – 10%, КК – 16,7%.

Отже, запровадження у педагогічну практику зазначеної технології сприяє формуванню екологічно доцільної поведінки учнів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми виховання екологічно доцільної поведінки молодших школярів. Потребує детальнішого дослідження проблема екологічного виховання як чинника соціалізації молодших школярів.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>